

Vízközelen

A Tisza síkvidékünk nagy folyója, a Vajdaságon 151 km hosszúságban folyik keresztül. Folyóként és vízként egyaránt fontos szerepet tölt be a Tisza mentén élő nép életében. Összeköti a népeket, meghatározza az ember életmódját, élelmet ad, foglalkozást biztosít, élte a hagyományvilágot és a népköltészetet. Az ember folyóhoz való ragaszkodása állandó, bár ismeri a folyó romboló erejét, mégis többre becsüli szépségét, biológiai jelentőségét, s hisz mágikus, természetfeletti erejében.

A Tisza halászatra ma is alkalmas, de régen valóban híres volt bőséges halállományáról.¹ Városunkat az okiratok mint monostoros átkelőhelyet 1216-ban Zyntha-rewként említették először. Aztán a rew elmaradt, Szentá, Zenta lett a neve. Pedig éppen a rév szó utal arra, hogy miért épp itt épült ez a település.² A város gazdasági életét és a közlekedést kedvezően befolyásolta a tiszai víziút és az átkelőhely forgalma. Ezt a jelentőségét évszázadokon át megtartotta. *A két part közötti*

komppal való közlekedésnek a zentai híd felépítése után is megmaradt a jelentősége.

A Tisza vidékét, a Tisza egykori folyását megfigyelhetjük a régi térképeken. A Budapesten elkészült, Károlyi György térképész, kő- és könyvnyomdájában 1899-ben kiadott, majd 1912-ben helyesbítve kiadott térképlap a Zenta-Adorján közötti vízrendszert mutatja be. A délnyugati területe a Felső rét, délkeleti szaka-sza a Budzsák, ami a Tisza kanyarulatának levágásával a bántási oldalra került. A Felső rétet nyugatról és délről a Csésztói-csatorna övezte. A folyó mederváltozásai magyarázhatják talán azt is, hogy Zentától délre, a bántási oldalon Peszér földeket, a Bántásin pedig Peszér nevű területet jelöl a térkép. A térképen láthatók a hajózási útvonalak, a gátórházak és a csőszházak s más őrházak Adorjától Moholig. Zenta a Tisza hullámteréig nyúló árvízmentes szint északkeleti csücskében helyezkedik el. A Vajdaság későbbiekben kiadott vízrajzi térképein már a leírtaktól eltérő ál-

1 Bosic, Mila, 1982. 2.

2 Tripolsky Géza, 1998. 67.

lapot tapasztalható. A Tisza szabályozása miatt a Zenta környéki vizek bemutatásakor egységben kell szemlélnünk a Tisza bácskai és bánsági árterét.

Az árterület növényzete és a fűztelepek

Az árterület növényzete Zenta környékén igen változatos képet

mutat. A meder peremétől kezdve, vagyis az ártér szélén leginkább bokorfüzes, nádas, gyalogakácos vagy éppen tarackbúza és fehér tippan füves sávjai húzódnak. Mocsári növényzetet találunk a hajdani ártéren a Pánában, Bátkában a holtágak mentén, a rétben, a Népkertben, a Kerek-széken, valamint némi maradványokat a Kalocsai-völgyben és a

Nagy-völgyben. A nádas növényzetéből a nád az építkezésnél, a gyékény a háziiparban hasznosítható, a többi mocsári növény értéktelen. A *nád* főleg építkezéshez, a *gyékény* és a *vessző* mindenféle használati tárgy, edény, kosár, szakajtó készítéséhez.

Télen a szegényembereknek megélhetőségi lehetőséget biztosított a vadfűz vágása.

Zenta–Ada térképrészlet. Adorján–Zenta vízrendszere. Budapest, 1912.

A rendszabályozás és a vad-
vizek lecsapolása folytán sok he-
lyen kipusztult a magról termő
vadfűz, az úgynevezett malágy-
vessző. Vadfűz volt a zentai ol-
dalon, de a Kispána csárda alatti
részén és a bánáti részeken is. Az
árterületek iszapos talaja alkal-
mas volt fűzvesző telepítésére.
Az 1910-es években Zenta vá-
rosnak voltak ugyan füzesei a

Nagybátkán, a Mákosban, a Kop-
lalóban, a Kis- és Nagybudzsák-
ban, de ezek a fűztelepek gondo-
zatlanok voltak. (A Zentai Friss
Újság 1912. november 24-i szá-
ma.) Később nemesfűzdugvá-
nyokat telepítettek. Telepített
vesszőfajták voltak az amerikai
fűz és az aranyfűz. A kosárfonás-
hoz szükséges nyersanyag terme-
lésének Zentán az 1960-as éve-

kig a kosárfonó vállalat működé-
sége volt jelentősége. A mesterré
fejlődő kosárfonók a hagyomá-
nyos termékkálát kibővítve bú-
torokat is készítettek. A héjas
vesszőből készült használati tár-
gyak többnyire tárolási és teher-
hordási célt szolgáltak. A régi
fényképeken is gyakran láthatjuk,
hogy a piaci árusok kosarakból
kínálták portékájukat. A XVIII.

Vesszőből font, félkész gazdasági kosár. 1954,
Zenta. Ltsz. 153. Fotó: Gergely József, 2003.

Gyékényszakajtó. 1964, Oromhegyes. Ltsz. 156.
Fotó: Gergely József, 2003.

század végén készült, Zenta főterét és a halárusokat ábrázoló fontónk is ilyen szempontból dokumentumértékű. A XIX., sőt a XX. század piacai és vásárai is bő választékot kínáltak mind gazdasági, mind díszkosarakból.

A gyékényből szőtt, illetve a spiráltechnikával készült háziipari készítmények, a szakajtók a kenyérsütés kellékei, illetve a lakásbelső tartozékai voltak.

A Tisza-táj és népi megfigyelések

Az ember megfigyeli a természetet, az őt körülvevő növény- és állatvilágot. A Tisza a szabályozás előtt minden tavasszal elárasztotta az árterületeket. Ilyenkor az alkalmi halászok szigonyal, horoggal, egyszerű merítőhálóval vagy varsával fogták a halat. A mocsaras, lápos területeken *tapogatót* használtak. Itt volt a gázlómadarak élőhelye. A vízközelben élők természetesen ismerték a gémek, a kócsagok, a

récék, a sirályok s mások több faját. Ezek közül mutat be állandó kiállításunk a zentai Városi Múzeum természettudományi gyűjteményéből 35 féle madarat. A parasztember ismerte vidéke madárvilágát: a vadgalambot – a gerlét, a fürjet, a fácánt, a szarkát, a réti és a mezei madarakat. Habár a gázlómadarokról kevesebbet tudott, mégis pl. a daru több népdalban szerepel.

A népi megfigyelések között akadnak szép számban olyanok, amelyek a Tisza vizének változására, áradására, visszahúzódására

Vesszőből font tyúkkültető. 1955, Adorján. E 803. Fotó: Gergely József, 1996.

ra, az időjárás jelenségeire vonatkoznak. Ha az apró csigák feljönnek a felszínre, és közvetlenül a vízszint alatti partoldalra tapadnak, az a Tisza áradását jelzi, ha pedig onnan eltűnnek, akkor nemsokára apadás várható. Ha a csigák felmásznak az ágakra, a fára, akkor nagyon árad a Tisza, árvízveszélyt jelent.

Sokan megfigyelték azt is, hogy a letről jövő hideget, nedvességet más állatok is jelzik. Például ilyenkor a fürdőzők tele voltak vízibolhával. A víz felszínén összegyűlt sűrű hab is az áradás-

ra utal. A Tiszán járó emberek megfigyelték, hogy vihar előttmelyebbek a hangok, mint rendesen.

Amikor a ponty a víz tetején úszik, zivatar közeledtét jelzi. Ha nem akad egyetlen hal sem a halász hálójába, az a Tisza stagnálását jelzi. A horgászok is megfigyelték, ha nem eszik a hal, azt jelenti, hogy áll a víz.

A *Tisza virágzása* a folyóval kapcsolatos, rövid ideig, egypár óra hosszágig tartó esemény. A tiszavirág a legnagyobb kérészünk. Aranysárga a teste, utótorra, háta sötétbarna. A kérész hím-

je úgy intézi röptét, hogy a víz folyásával szembekerüljön, és a kikelő, magasba igyekvő nőtényt fogadja, ezután a vízbe hanyatlik.

Élet a folyóparton: mosás, fürdőzés és az állatok úsztatása

Nagyszüleink idejében a nyári melegekben még nem fürödni mentek a Tiszára, hanem inkább mosni a kenderből, lenből szőtt ruhákat. A XIX. század végén és a XX. század elején bizonyára nemcsak a Tisza-parton lakók

Kosarasok a hetipiacon. Zenta. VMf. 217. Fotó: Pethő István, 1956.

mostak a folyóban, hanem minden zentai asszony. A kilúgozott ruhát a folyó vizében *mosósulyokkal* addig sulykolták, amíg az szürkés levet eresztett.

A nagygazdák birtokáról a lenyírt gyapjút nagy mennyiségben igencsak a Tiszára hordták le, s nagy gazdasági kosarakba helyezve mosták. A zentai birkanyíró asszonyok mesélték: „A Tiszába’ mostuk a gyapjút, a kosár a vízbe’ á’t, merítettük a vizet rá, s úgy forgattuk a gyapjút, csak forgattuk.”

A kendert a feldolgozása előtt a Tisza vizében áztatták. Zentán a Poronty-szigettől arra végig, a házak felőli éren voltak áztatók. A régi nevén Áztatónak, mai nevén Kisbátkának nevezett részen is áztattak.

A szabad folyóban való fürdés veszélyekkel járt. A századeleji helyi újság, a Zentai Függetlenség 1906. július 27-i számában felhívják a fürdőzők figyelmét, hogy tartsák be a tiszai fürdőháza vonatkozó rendőrkapitánysági rendeletet, melyben egyebek között ez áll: „Úszni nem tudók vagy kevésbé úszni tudóknak – kortekintet nélkül – úszni tudóknak 16 éven alól a szabad Tiszában fürdeni egyáltalán tilos. A Tiszát átúszni csak csolnak kísérettel engedtetik meg. A hídlábakhoz leúszni, miután ott a Ti-

szában veszélyes örvények vannak, mindenkinek tilos.”

A zentaiak tehát a fürdőházban, majd később a homokkal feltöltött, hivatalosan kijelölt helyen strandolhattak. A nyári mezőgazdasági munka után, ha alkalom adódott, a fiatalok megfürödtek a Tiszában, így felfrissülve tisztán mentek haza. A lányok ruhástul, illetve kombinéjukat magukon hagyva mentek be a vízbe. Aki gyerekkorában nem tanult meg úszni, felnőttkorában már nem is próbálkozott. Még a halászok között is volt, aki nem tudott úszni, s a ladikból kiesve a folyóban lelte halálát. A Tiszán a vízbefúltat nagypénteken sütött cipóval keresték. „Akinak a hozzatartozója vízbe fű’t, az nagypénteken sütött cipót vitt a Tiszára. Abba a cipóba egy gyertyát helyeztek, úgy tették a vízre. A víz csak vitte, oda vitte, az ott á’t meg, ahol az a halott vót, ott forgott, forgott körülötte, ott megtaná’ták.” (Adatközlő: Kuklis Ilona, Zenta, 1911–2003.)

Az 1920–30-as években, aki nem tudott úszni, annak szíjjal két-három kiszáradt *kabakot* csatoltak hátitáskaként a vállára. Később erre a célra kobaktök helyett néhányan bádogból készített dobót erősítettek a hátukra. Az úszás tanításánál szokás volt emlegetni a ló, a tehén vagy a kutya úszását.

Az állattartással kapcsolatban ismeretes, hogy régen a Tiszán voltak úszásra, úsztatásra kinevezett helyek: lóúsztatók, illetve marhaúsztatók. A 20-as években, de még az 50-es években is a zentai hídlábhoz közel, a mai strand helyén, az ún. „lórélejárásra” hajtották a csókaiak a marhacsordát. A mai strand helyén a hídlábhoz közel, a csókai oldalon, valamint Oromparttól északnyugatra, a Kalocsai-völgyben, az oromparti szikeseknél, az úgynevezett Nagy-éren, a lovakat és a szarvasmarhát fürösztöttek, csutakolták. Más helyeken, például a kompjárás alatt és a Nagy-éren libákat és kacsákat is úsztattak. Emlékeznek még néhányan a zentai oldalon a „betyárstrandra”, amely nem volt hivatalos strand, ide egyesek szerint a különcök jártak úszni. Ezen a helyen szerettek fürödni az úszni nem tudók, mivel fokozatosan mélyült a víz. Libát is úsztattak itt még a 30-as években. Az 1940-es években a Moholtól délebbre eső Tisza-partot disznóstrandnak hívták, ott úsztatták a disznókat. A juhokat leginkább csak állóvízen hajtották át fürösztés céljából.

A tápláló folyó

A népi táplálkozásban nem is olyan régen még ivóvízként, főzésre alkalmas vízként szolgált a

Tisza vize. A Tisza vizével oltották szomjukat a halászok, a pásztoremberek. A Tisza vizében főzték a halászlét s a legfinomabb bablevest.³ A halászok a halászlé főzésekor *vasbográcsot* helyeztek egy derékszögben meghajló fára, az úgynevezett *szolga-fára*, amelyet karóként a földbe szúrtak. Halsütésre a háromlábú, kerek öntöttvas tepsit szolgált.

A fő halászdínyben minden ember tudott halat fogni. Még a szélvizek lecsapolása előtt, például a Nagy-éren kézzel fogták a halat, s hordták haza zsákszámba. „Annyi hal vót, hogy retten-

tő. Legénykoromban édesapámmal és az ismerőseivel egy alkalommal hat lovaskocsit raktunk meg hallal, lett úgy 5 mázsa, úgy-hogy még a disznókat is hallal etettük” – mesélte a Moholon született, 93 éves zentai Lőrinc Imre bácsi. A Tisza szabályozása után azonban hirtelen megcsappant a halállomány.

A halászok Zentán a többnapis zsákmánnyal főleg a pénteki halpiacra igyekeztek haza. Karkosarakban vagy ládákból vitték a férfiak a halat, s az asszonyok árusították. Ha sok volt a hal, házról házra járva kínálták. „Csak halért

ne add” – mondta ilyenkor a férj. Zentán a XX. század első felében két híres halkereskedő, „halficsér” volt: Tóth Antalné Ősz Szabó Luca, akinek iparendélye 1882-ben datált, s Ollai Illés, akinek 1906-ig bérlete is volt, és nagyhálójával halászhaltott. Luca néni a felvásárolt hal továbbadásával foglalkozott, ezért halaskofának nevezték. A halat nagy állóbárkában, „tökös” bárkában tartották. Vízzel töltött ládákból árulták az élő halat. A méréséhez kampós mérleget használtak. A megmaradt felesleget pedig hasították, sózták, illetve szárították.

Üdvözlőlap Zentáról. 1904. T 3/228. Repr.: Kulcsár Veronika, 1980.